



Zwyczajny dzień, zwyczajny język

Zwyczajny dzień, zwyczajny język



Koralikowy dymek

Źródło: Marc Wathieu, licencja: CC BY-NC 2.0.

Istnieje wiele odmian języka polskiego. Ludzie inaczej wypowiadają się podczas prywatnej rozmowy, inaczej w sytuacji oficjalnej, np. wygłaszając przemówienie czy udzielając wywiadu. Mieszkańcy Warszawy używają słownictwa, które nie pojawi się w wypowiedziach poznaniaków. Na tle kraju szczególnie wyróżnia się mowa górali. Własną odmianą języka posługują się grupy zawodowe jak np. nauczyciele, żołnierze, informatycy albo środowiskowe - młodzież, użytkownicy Internetu, a nawet złodzieje.

Już wiesz

1) Zastanów się, czy w sytuacji oficjalnej można usłyszeć wyrazy: „[cool](#)”, „dżezi”, „fryz”, „focia”, „luzik”. Czy wszyscy w twoim najbliższym gronie rozumieją te słowa?

2) Korzystając z dostępnych ci źródeł, znajdź oficjalne synonimy (wyrazy bliskoznaczne) powiedzeń wywodzących się z języka potocznego: „wykuć coś na blachę”, „masz fajne najki”, „ale ubaw”.

Odmiany polszczyzny

Odmiana polszczyzny to sposób mówienia i pisania, który zależy od kilku czynników. Pierwszym z nich jest region, z którego pochodzi użytkownik języka, drugim wiek, wykształcenie, przynależność do danej grupy społecznej czy zawodowej, zaś trzecim okoliczności w jakich się wypowiada.

Odmiany polszczyzny zależą od:

- **regionu:**
 - odmiana ogólna polszczyzny – wspólna wszystkim Polakom,
 - odmiana terytorialna – zależna od miejsca urodzenia i zamieszkania,
- **cech użytkownika** – środowiskowe odmiany języka zależne są od wieku, wykształcenia oraz przynależności do grupy zawodowej czy środowiskowej,
- **okoliczności i sposobu wypowiedzi:**
 - odmiana mówiona i pisana,
 - odmiana oficjalna i nieoficjalna.

Gdzie szukać informacji o języku polskim?

Po pierwsze – informacje o polszczyźnie znajdziesz w [słownikach ogólnych języka polskiego](#). Podano w nich nie tylko znaczenie słów, przykłady ich użycia, ale przede wszystkim ważne informacje na temat zakresu stylistycznego wyrazów.

Przy każdym haśle pojawiają się bardzo ważne skróty – tzw. **kwalifikatory**, np.:

- oficj. „oficjalny” – oznacza, że szukane słowo pojawia się w polszczyźnie oficjalnej,
- pot. „potoczny” – oznacza, że wyraz jest charakterystyczny dla języka potocznego, codziennego,
- książk. „książkowy” – oznacza, że słowo lub wyrażenie zostały zaczerpnięte z książek, a więc może być charakterystyczne dla stylu wysokiego, oficjalnego, artystycznego czy naukowego.

Opis hasła w słowniku języka polskiego

Zapoznaj się z zamieszczonymi poniżej objaśnieniami haseł ze **słownika języka polskiego**:

- ① **rzec** *dk, Vc*, rzeknę, rzekniesz, rzeknij, rzekł, rzeczony, rzekłszy, *książk.* «powiedzieć, odezwać się, przemówić»: Rzec coś głośno, gniewnie, oschle. Rzec coś półgłosem, szeptem, z cicha. Wyszedł, nie rzekłszy słowa. ② Prawdę rzekłszy «zwrot wtrącony, którym mówiący podkreśla nieoficjalność swej wypowiedzi, nadaje jej poufny charakter; mówiąc szczerze»
- ④ Jak (jako) się rzekło, jak rzekłem itp. «zwrot wtrącony, potwierdzający poprzednią wypowiedź, powołujący się na nią» △ By (żeby) nie rzec «zwrot poprzedzający określenie wzmacniające poprzednią wypowiedź» △ Rzec można, rzekłbym, rzekłby kto «zwrot wtrącony dla podkreślenia, że to, co się wypowiada, ma charakter subiektywny» ⑤ *przysł.* Słowo się rzekło, kobyłka u płota «jeżeli się coś przyrzekło, należy to wykonać»

[Źródło: *Słownik języka polskiego PWN*, pod red. Mieczysława Szymczaka, t. III, Warszawa 2002, s. 146.]

1

1.
Uwagi gramatyczne i wybrane przykłady odmiany

2

2.
Znaczenie wyrazu

3

3.
Wybrane wyrazy bliskoznaczne (synonimy)

4

4.
Różne użycia wyrazu i szczegółowe znaczenia

5

5.
Przysłowia, znaczenia przenośne z wyrazem

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

①

jeż *m II, DB.:* -a; *Im M.* -e, *D.* -y **1.** «Erinaceus europaeus, ssak z rodziny jeżowatych, o ciele pokrytym na stronie grzbietowej i z boków ostrymi i twardymi kolcami; tępi myszy i owady; zimę przesypia; zamieszkuje prawie całą Europę i znaczną część Azji»
△ Jeż morski p. jeżowie **2.** *fraz.* Włosy na jeża «włosy krótko przycięte, sterczące do góry»

3. 2. narzędzie rolnicze, rodzaj brony, spulchniacz gleby»

3. **wojsk.** «zapora przenośna z krzyżujących się wzajemnie prostopadłych belek, często oplecionych drutem»

[Źródło: *Słownik języka polskiego PWN*, pod red. Mieczysława Szymczaka, t. II, Warszawa 2002, s. 790.]

1

1.
Różne znaczenia wyrazu z definicjami - najważniejsza na 1. miejscu

2

2.
Wybrane zwroty frazeologiczne zawierające wskazany wyraz (wraz ze znaczeniem)

3. Wskazówka dotycząca dodatkowej lub wyjątkowej odmiany języka (stylu) występowania wyrazu

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Po drugie – jeśli nie wiesz, czy forma, której chcesz użyć, jest właściwa czy błędna, możesz sięgnąć po [słownik poprawnej polszczyzny](#). Jak sama nazwa mówi, w leksykonie tym sprawdzisz, która z form jest poprawna, dopuszczalna (np. w języku potocznym lub innym wariantcie polszczyzny), a której koniecznie trzeba unikać, ponieważ jest błędna.

W słownikach poprawnej polszczyzny, przy hasłach również pojawiają się wskazówki i oznaczenia, czyli kwalifikatory. Sprawdzaj zawsze uważnie ich znaczenie, ponieważ w opisie podawane są formy zalecane oraz przykłady błędów.

Opis hasła w słowniku poprawnej polszczyzny

Zapoznaj się z opisem hasła ze **słownika poprawnej polszczyzny**:

pieniązek ¹ [wym. pieniązek, *nie*: piniązek, ³ *nie*: pieniołzek] *m III, D. pieniązka, B. pieniązek* ⁴ *pot. pieniązka*: Wrzucić pieniązek do fontanny. Daj mi pieniązek, *pot. pieniązka* • *W Im nadużywane w zn. 'pieniądze'.* *Np.: Jak gmina da pieniążki, ² lepiej: pieniądze, to będzie można wybudować przedszkole.*

[Źródło: Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN, pod red. Andrzeja Markowskiego, Warszawa 2000, s. 653.]

1

1.
Informacja o wymowie, pojawiająca się zawsze w nawiasach kwadratowych

2

2.
Wskazówki dotyczące odmiany i poprawnych form gramatycznych - po skrótach określających, np. przypadek

3

3.
Uwagi dotyczące poprawności, także przestrogi przed błędami:
- *nie* - określenie błędu,
- *nadużywane* - wskazówka sugerująca wybranie innej formy, innego słowa, wyrazu bliskoznacznego itp.,
- *lepiej* - forma zalecana przez autorów słownika.

4

4.
Styl określający daną formę wyrazu

Ćwiczenie 1

Zapoznaj się z opisami haseł ze słownika języka polskiego i słownika poprawnej polszczyzny. Wymień zauważone podobieństwa i różnice.

Ćwiczenie 2

Zwróć uwagę na fragmenty haseł słownikowych zaznaczone zielonym i szarym kolorem. Wyjaśnij ich znaczenie.

Zadaniowo

Ćwiczenie 3

Lektura *Mały Książę* została wydana nie tylko w języku ogólnonarodowym, ale także w gwarze śląskiej, podhalańskiej i wielkopolskiej. Przeczytaj poniższe fragmenty utworu. Dopasuj je do gwary, którą zostały napisane.

- A kany som jes ludzie? - chycieł znowa Mały Królewic.
- Na pustyni jes cłekowi otukno i smutno.
- Tak samo cłek jes samotny pomiendzý ludziami - prawiéł god.

gwara wielkopolska

- Tej, a dzie są ludzie? - wreszcie ruszył papą Książę Szaranek.
- Jest się ździebko tak aby samemu do sie na ty pustyni.
- Ludzie tyż czasym są samotni - stwiyrdził wąż.

gwara śląska

- Kaj sōm ludzie? - w kōńcu spytoł Mały Princ.
- Trocha samotnie na pustyni...
- Miyndzy ludźmi tyż je samotnie - prawiōł god.

gwara podhalańska

Ćwiczenie 4

Uzupełnij tabelę właściwymi wyrazami/sformułowaniami.

Czynność	Synonim czynności	Wyraz pokrewny	Związek frazeologiczny
radować się			
płakać			
biec			
śmiać się			
denerwować się			

chichotać

nerwus

uśmiech

niecierpliwić się

gnać

siedzieć jak na szpilkach

pędzić jak wiatr

uradowany

wpaść w zachwyt

płaczka

wylewać krokodyle łzy

szlochać

biegły

cieszyć się

zaśmiewać się do rozpuku

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 1

Uzupełnij tabelę. Podaj odpowiedniki słów, których znaczenie określono w pierwszej kolumnie.

Zwróć uwagę, że w tabeli powinny pojawić się terminy, które mogą być użyte w różnych sytuacjach komunikacyjnych, np. rozmawiając z domownikami, możesz ocenę „dobrą” nazwać: czwórką albo czwórą.

Znaczenie	W klasie podczas lekcji, w urzędzie, w instytucji	W domu – wśród najbliższych, w rodzinie	Wśród koleżanek i kolegów z klasy, w gronie przyjaciół
ocena bardzo dobra			
ocena niedostateczna			
szkoła			
czas wolny			
spotkanie towarzyskie			
dobry, ładny			
człowiek niezaradny			

Ćwiczenie 5

Uzupełnij wolne miejsca słowami i wyrażeniami w różnych odmianach języka.
Zwróć uwagę, że cztery sformułowania są podane dodatkowo i nie pasują do tabeli.

Potoczna odmiana języka	Oficjalna odmiana języka
luz blues (czyt.: luz blus)	
	zdolny, wybitny
łepetyna	
	Dzień dobry!

mózgownica

głowa

luzik

Dobry wieczór!

omnibus

swoboda

zdolniacha, łebski

Siemka!

Polecenie 2

Podaj przykłady pięciu zaskakujących wyrazów/wyrażeń/powiedzeń, które często słyszysz w swojej rodzinie, a które nie są powszechnie znane. Wy tłumacz ich znaczenie.

Ćwiczenie 6

Przeczytaj zdania i przyjrzyj się wyróżnionym wyrazom. Oceń, które formy są poprawne, a które błędne.

FORMA POPRAWNA

Wczoraj szybko **szłem** przez plac Dominikański.

To jest **ciężki orzech do zgryzienia**.

FORMA NIEPOPRAWNA

Jutro **wyślę** do Ciebie **e-mail**.

Przecież **tyś** to **napisła**.

Krzykłam z przerażenia.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 7

Zaznacz poprawne formy wyrazów.

- Piotr zjadł ☐ mniejszą połowę ☐ / ☐ mniej niż połowę ☐ jabłka.
- Poszli w ☐ tę ☐ / ☐ tą ☐ stronę.
- Nie rozumiał, ☐ o co się rozchodzi ☐ / ☐ o co chodzi ☐.
- Mama lubi ☐ kupować ☐ / ☐ kupować ☐ warzywa na targu.
- ☐ Proszę panią ☐ / ☐ Proszę pani ☐, która jest godzina?
- Wczoraj na świat przyszło ☐ pięcioro ☐ / ☐ pięć ☐ szczeniąt.
- Chodzę do Szkoły Podstawowej ☐ imieniem ☐ / ☐ imienia ☐ Stefana Batorego.
- W gazecie ☐ pisano ☐ / ☐ pisało ☐ o tym.
- Zjadłem ☐ pomarańcz ☐ / ☐ pomarańczę ☐.
- To jest ☐ najciekawsza ☐ / ☐ najbardziej ciekawsza ☐ książka, jaką kiedykolwiek przeczytałem.

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 3

Wyszukaj w dostępnych źródłach dowolny artykuł lub audycję o tematyce językowej i wynotuj z niej kilka „modnych” słów, powiedzonek, wyrażeń, które pojawiają się we współczesnym języku młodzieżowym. Możesz skorzystać z zasobów portalu Polskiego Radia i wysłuchać audycji ['Śmiechawa' w Dwójce](#).